

ACADEMIA ROMÂNĂ

BULETINUL

SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

ANII XCII–XCVII (1998–2003)

Nr. 146–151

DEDICAT CENTENARULUI SOCIETĂȚII
(1903–2003)

EXTRAS

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 2003

Winnipeg, Illinois
17 February 2009
Success!

FALSE PROBLEME DE NUMISMATICĂ MEDIEVALĂ ROMÂNEASCĂ*

OCTAVIAN ILIESCU

Sub titlul *Locul și semnificația imaginii Domnului nostru Iisus Cristos pe monedele Țării Românești*, R. Ocheșeanu readuce în discuție o problemă relativ mărunță din numismatica primului stat medieval românesc, și anume stabilirea aversului și a reversului în cazul monetelor care prezintă pe una din fețe efigia domnitorului emitent, iar pe fața opusă bustul lui Iisus Cristos¹. Nu este pentru prima oară când R. Ocheșeanu încearcă să trateze un asemenea subiect: într-adevăr, de curând, autorul respectiv a publicat o notă în care a căutat să impună părerea mai veche potrivit căreia, în cazul dinarilor de tip cavaler emiși de Radu I (circa 1377–circa 1383), ar trebui să considerăm ca avers fața cu stema emitentului și nu pe cea care prezintă efigia sa, pentru motivul că legenda acestor monete începe pe fața cu stema și se încheie pe cea cu efigia voievodului Radu I². Această părere a fost adoptată inițial și de semnatarul prezentei note, în 1941, cu prilejul publicării unei monete de acest tip din colecția dr. A. Metzulescu³. Mai târziu însă, am constatat că și aici, ca și în cazul unor emisiuni monetare ale lui Vlaicu Vodă și ale lui Radu I, în realitate avem de-a face cu un mod inadecvat de distribuire a legendei, imputabil gravorului ștanțelor monetare respective; prin urmare, în temeiul unor argumente de drept public, dar și de bun simț, se cade să acordăm întâietate efigiei emitentului și nu stemei sale, făcând, bineînțeles, observația cuvenită cu privire la particularitatea de ordin epigrafic întâlnită în acest caz⁴.

Atacând din nou același gen de probleme, R. Ocheșeanu se ocupă acum de ducații lui Mircea cel Bătrân cu efigia emitentului și bustul lui Iisus Cristos, susținând că, în cazul acestei emisiuni monetare, trebuie să considerăm ca avers fața cu bustul Mântuitorului și nu cea care îl prezintă pe emitent⁵, cum s-a stabilit în mod curent în literatura de specialitate⁶. Iar în aparatul critic de la sfârșitul articolului său, într-o notă al cărei conținut nu are nici cea mai vagă legătură cu subiectul tratat, R. Ocheșeanu se lansează în construirea unei ipoteze „originale” privind originea stemei dinastice a Țării Românești⁷, prilej cu care reușește iar să-și etaleze slaba cunoaștere a istoriei evului mediu românesc. În cele ce urmează, vom examina sub diverse aspecte noua contribuție de numismatică medievală românească a lui R. Ocheșeanu, făcând, bineînțeles, observațiile ce se vor impune.

Determinarea aversului și implicit a reversului unei monete poate avea în vedere două categorii de criterii. În prima categorie intră un criteriu de ordin strict tehnic, care privește poziția pastilei monetare în momentul baterii, manuale sau

mecanice: fața de sus, prezentând întotdeauna un relief mai înalt, va fi aversul monetei, iar cea de jos, cu un relief mai jos, este implicit reversul aceleiași monete. Din a doua categorie fac parte criteriile cu caracter convențional, de ordin iconografic și epigrafic, care conduc la identificarea autorității emitente, primul pas în determinarea oricărei monete. Când autoritatea emitentă este un stat cu regim monarhic, fața principală – și deci aversul – monetei sale este aceea care prezintă persoana suveranului emitent, de la regii Achenenizi, dar mai ales de la primul împărat roman, la domnii Țării Românești și ai Moldovei și până la marele duce al Luxemburgului din zilele noastre. Nu vom aduce în discuție și alte situații, în care stabilirea aversului și a reversului unei monete date se poate face luând în considerație diverse alte criterii, adecvate fiecărui caz în parte.

În ultima vreme, tot mai mulți autori, cercetători avizați ai problemelor de numismatică bizantină, au propus ca în acest domeniu criteriul juridic stabilit prin regula expusă în rândurile precedente să fie înlocuit cu un altul, decurgând din ideologia politică predominantă în Imperiul Bizantin, mai ales în a doua perioadă a existenței sale. Potrivit acestei ideologii, monarhii statelor creștine contemporane erau considerați ca alcătuind o piramidă ideală, al cărei vârf era în cer Iisus Cristos, în calitatea sa de *Rex regnantium*⁸, iar pe pământ împăratul bizantin, ca reprezentant imediat al Mântuitorului. Pornind de la această concepție de drept public bizantin, cercetătorii la care ne-am referit mai sus au formulat o nouă regulă, potrivit căreia, în cazul monetelor bizantine ce poartă pe una din fețe efigia împăratului emitent, iar pe cealaltă imaginea lui Iisus Cristos, această din urmă față trebuie considerată ca avers, iar cea cu efigia emitentului ca revers al monetelor respective, conform dreptului de preeminență în uz la acea dată. S-a mers chiar mai departe, stabilindu-se, în materie de tipuri monetare, același drept de preeminență și pentru alte imagini sacre ale credinței creștine – Maica Domnului, diverși sfinți etc.–, în raport cu efigia emitentului. Ulterior, noua regulă a fost aplicată de unii autori și în cadrul numismatiei medievale bulgare⁹.

Adoptând fără rezerve această regulă, R. Ocheșeanu îi extinde aplicarea și în numismatica Țării Românești, și anume în cazul ducaților cu efigia domnitorului și bustul lui Iisus Cristos, emiși de Mircea cel Bătrân; autorul ne adresează cu acest prilej o critică vehementă pentru „cerbicia” cu care continuăm să aplicăm și în cazul acestei emisiuni regula tradițională, acordând prioritate efigiei emitentului, considerată ca avers, și nu imaginii lui Iisus Cristos, cum preconizează R. Ocheșeanu¹⁰. Ideile expuse în acest articol de către autorul citat, ca și maniera în care ele au fost exprimate ne obligă să luăm mai jos atitudinea cuvenită.

I. Cu privire la tema enunțată în titlul articolului de care ne ocupăm aici, așa cum am notat încă dintru început, R. Ocheșeanu se declară un adept convins al teoriei care susține preeminența imaginii lui Iisus Cristos asupra efigiei monarhului emitent, în iconografia monetară medievală a Imperiului Bizantin și a statelor creștine din Sud-Estul Europei; în final, autorul citat ne reproșează vehement „erezia” de a susține cu consecvență teza contrară, în cazul emisiunilor monetare ale Țării Românești care prezintă pe una din fețe efigia domnitorului emitent, iar pe cealaltă bustul Mântuitorului¹¹. Față de această luare de poziție, avem de formulat următoarele observații:

1. R. Ocheșeanu ignoră complet faptul că teza pe care o susține cu atâta ardoare ne era cunoscută de foarte multă vreme, ba chiar am și adoptat-o, când am

publicat în 1975 un tezaur de perperi bizantini, găsit în 1945 la Isaccea¹². Ulterior însă, ne-am format o convingere mai nuanțată, în sensul că această teză trebuie restrânsă doar la iconografia monetară a Imperiului Bizantin, iar aici, numai pentru preeminența imaginii lui Iisus Cristos asupra efigiei emitentului, în perioada secolelor XI–XV, aceasta în temeiul conceptului *Rex regnantium*, cristalizat la Bizanț în această vreme. Orice extindere a unei asemenea preeminențe în favoarea altor persoane sacre ale religiei creștine – Maica Domnului, sfinți, îngeri – sau la emisiunile monetare ale altor state medievale ni se pare lipsită de temei.

2. Pentru a învedera rolul determinant deținut de atributele definitorii ale emitentului unei monete – efigie, nume, titlu – vom invoca aici mărturia unei autorități de necontestat, fiind vorba de însuși Iisus Cristos. Astfel, în Evanghelia sa, sfântul apostol Matei relatează o întâmplare din viața lui Iisus, cu vădite tangențe la problema ce ne preocupă în acest moment. Evanghelistul ne spune că, odată, câțiva iudei bogați l-au întrebat pe Iisus ce e mai bine să facă: să plătească zeciuiala din câștig fiscoșului roman, drept dajdie (*census*), sau să împartă acești bani săracilor, ca milostenie. Era, evident, o întrebare capcană. Spre a o evita, Iisus a cerut interlocutorilor săi mai întâi să-i arate „banul dajdiei”, adică moneta efectivă cu care supușii Imperiului Roman plăteau censul datorat fiscoșului („Arătați-mi banul dajdiei” – *Ostendite mihi nomisma census*, în versiunea latină a Noului Testament). Atunci, unul dintre iudei i-a arătat lui Iisus moneda ce circula legal la acea dată pe tot cuprinsul Imperiului Roman: denarul de argint cu efigia împăratului Tiberius (14–37). Văzând moneda, Iisus a întrebat: „Ale cui sunt chipul și scriptura ?” (efigia și legenda monetei) (*Cuius est imago et superscriptio ?* în aceeași versiune). „Ale lui Caesar”, i s-a răspuns. Atunci, Iisus a replicat: „Dați lui Caesar ce este al lui Caesar și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu” (*Reddite Caesari quae sunt Caesaris et Deo quae sunt Dei*)¹³. *Imago et superscriptio* din întrebarea-cheie a lui Iisus, efigia emitentului și legenda ce conține numele și titlurile sale sunt elementele fundamentale ale unei monete, cele care îi imprimă putere circulatorie legală într-un anumit spațiu și într-un anumit interval de timp. Fața monetei care prezintă aceste elemente este indiscutabil fața principală și, prin urmare, ea trebuie considerată ca reprezentând aversul acelei monete.

3. Publicând recent un studiu despre reprezentarea împăratului înaripat în numismatica bizantină¹⁴, Cécile Morrisson se referă, în treacăt, la chestiunea stabilirii aversului și a reversului, în cazul monetelor emise în ultima perioadă a Imperiului Bizantin, observând că, din punct de vedere tehnic, reversul unei monete schifate este fața convexă, ocupată de regulă în această vreme de un personaj religios¹⁵; descriind în continuare materialul numismatic ce face obiectul cercetărilor sale, autoarea citată consideră peste tot ca avers fața purtând efigia împăratului emitent, reprezentat aici în ipostază de înger¹⁶. Se vede bine că R. Ocheșeanu a ignorat total apariția acestui interesant studiu, al cărui conținut i-ar fi temperat, cu siguranță, fundamentalismul unor luări de poziții.

4. Acceptând fără rezerve teza preeminenței imaginii lui Iisus Cristos asupra efigiei împăratului, R. Ocheșeanu încearcă să o extindă și în numismatica Țării Românești; ca unic argument în sprijinul acestei susțineri, el invocă poziția

similară luată de D.M. Metcalf în descrierea unor groși bulgărești emiși de țarii Ivan Alexandru și Mihail de la Târnovo și Ivan Sracimir de la Vidin¹⁷. Avem convingerea fermă că o asemenea extindere nu are nici un temei. Vom expune îndată motivarea acestei convingeri.

Observăm mai întâi că, spre deosebire de Imperiul Bizantin și statele slave din Balcani, a căror iconografie monetară prezintă frecvent diverse persoane sacre ale credinței creștine, Țara Românească a adoptat ca tip monetar numai imaginea lui Iisus Cristos și aceasta numai în două rânduri: prima dată între anii 1397–1400, sub domnia lui Mircea cel Bătrân (1386–1418)¹⁸, a doua oară în anii 1459–1460, în cea de-a doua domnie a lui Vlad Țepeș (1448, 1456–1462, 1476)¹⁹; în ambele cazuri una din fețele monetei respective este ocupată de efigia domnitorului emitent, iar cealaltă prezintă bustul lui Iisus Cristos, nimbă, cu barbă, binecuvântând cu mâna dreaptă și ținând cu mâna stângă Evanghelia la piept²⁰.

Poate fi extinsă la aceste emisiuni monetare ale Țării Românești preeminența imaginii lui Iisus Cristos asupra efigiei voievodului emitent și, drept urmare, determinarea aversului și a reversului monetelor respective în funcție de această teză? Categoriec, nu! În primul rând, nu există nici măcar o umbră de dovadă care să ateste o transpunere în vechiul drept cutumiar românesc a conceptului bizantin *Rex regnantium* cu ierarhia ce asigură locul privilegiat de reprezentant direct al lui Iisus pe pământ pentru împărații succesori la tronul lui Constantin cel Mare.

Pe de altă parte, emiterea monetelor în discuție nu poate fi tratată ca un fenomen izolat, desprins total din activitatea curentă a monetăriei Țării Românești din timpul domniei voievodului respectiv, ci numai situând-o în cadrul acestei activități. Clasificarea materialului monetar al aceluiași emitent trebuie să aibă în vedere criteriile absolut precise, de ordin metrologic și iconografic. Astfel, dacă avem în vedere monetele emise de Mircea cel Bătrân în lunga sa domnie, constatăm deîndată că, din punct de vedere metrologic, ele se încadrează în două mari categorii și anume: I. *ducați*, nominal reprezentând unitatea sistemului monetar al Țării Românești; II. *bani*, nominal divizionar, reprezentând 1/3 dintr-un ducat²¹. Examinând numeroasele emisiuni de ducați din domnia aceluiași voievod, observăm fără nici o dificultate că, luând în considerare criteriul iconografic, ele se clasifică astfel: 1. ducați de așa-zisul tip comun: *av.* scut despicat, *rv.* coif având în creștet o acvilă²²; 2. ducați cu efigia emitentului. La rândul lor, ducații cu efigia emitentului se clasifică mai departe după cum urmează: A. *av.* efigia emitentului, *rv.* bustul lui Iisus Cristos; B. *av.* efigia emitentului, *rv.* stemă²³. De curând, autorul acestei note a arătat că ducații lui Mircea cel Bătrân cu efigia emitentului și bustul lui Iisus Cristos au făcut obiectul a două emisiuni succesive, ce se deosebesc una de alta după vestimentația diferită purtată de voievod: a. Mircea cu mantie; b. Mircea fără mantie²⁴. Schematic, clasificarea ducaților ce aparțin acestor emisiuni poate fi reprezentată astfel:

I. ducați

2. *av.* efigia emitentului

A. *rv.* bustul lui Iisus Cristos

a. *av.* Mircea cu mantie

b. *av.* Mircea fără mantie.

Din examinarea clasificării de mai sus reiese cu claritate rolul însemnat pe care îl avea efigia emitentului în iconografia monetară a acelei vremi. De altfel, Mircea cel Bătrân adoptă acest tip, variind costumația sau arma purtată în mâna dreaptă, pentru nu mai puțin de șase emisiuni diferite din anii 1397–1418. Același tip monetar a fost preluat ulterior și de emisiunile de ducați purtând numele următorilor voievozi: Mircea cel Bătrân și Mihail I, asociați (1408–1418)²⁵; Mihail I (1418–1420)²⁶; Dan al II-lea (1422–1431, cu întreruperi)²⁷ și, în sfârșit, Vlad Țepeș, care însă este reprezentat ținând în mâna dreaptă o cruce lungă, în loc de armă (spadă sau lance)²⁸. În acest cadru juridic și istoric, apariția tipului monetar cu bustul lui Iisus Cristos reprezintă doar o manifestare ideologică având un caracter strict conjunctural. Ignorând numismatica evului mediu românesc, atât de complexă, R. Ocheșeanu se lansează în discutarea unor probleme punctuale, mărunte, pe care le tratează desprins din cadrul lor firesc și astfel elaborează false teorii, lipsite de temei. Mai grav este însă faptul că același autor încearcă să impună și altora pseudorezultatele activității sale.

5. La urma urmei, stabilirea aversului și a reversului, în descrierea unei monete, are un caracter strict convențional și rămâne la alegerea fiecărui autor să-și fixeze cum crede de cuviință criteriile cele mai adecvate ce urmează a fi luate în considerație de la caz la caz. Un lucru este însă sigur: toate aceste descrieri de monete, cu indicarea necesară a aversului și a reversului lor, fac obiectul unor studii realizate și publicate *astăzi* și ca atare adresate contemporanilor noștri și nu oamenilor evului mediu pentru a se conforma mentalității și conceptelor juridice ale acestora din urmă. Cu totul nejustificată ne apare deci, în acest context, vehemența cu care R. Ocheșeanu vrea să-și impună propria părere într-o chestiune relativ minoră și reprezentând de altfel o falsă problemă în numismatica medievală românească.

II. Invocând, ca argument în sprijinul susținerilor sale privind preeminența imaginii lui Iisus Cristos asupra efigiei emitentului unei monete, interpretarea dată de V. Laurent figurinelor de email ce ornează așa-zisa coroană a sfântului Ștefan²⁹, R. Ocheșeanu găsește cu cale să trimită la o notă în care atacă o problemă fără nici o legătură cu tema tratată în articolul său, și anume originea primei steme dinastice a Țării Românești³⁰. Pentru a nu risca să comitem fără voie o eventuală alterare a ideilor exprimate de autor în această notă, încercând a-i rezuma conținutul, o reproducem aici textual:

„De ce Coroana Sfântului Ștefan, semn de vasalitate față de Imperiul Bizantin, este privită de întreaga suflare maghiară drept cel mai venerat simbol al Ungariei, iar scutul Basarabilor, poate concedat primilor Basarabi de regii arpadieni este privit de specialiștii noștri în heraldică «ca un semn al dobândirii definitive (sic!) a independenței față de regatul Ungariei ... și nu indică nici un fel de raporturi de la vasal la suzeran», vezi O. Iliescu, *Moneda în România*, București, 1970, p. 18. În afara faptului că o concedare de arme nu reflectă în nici un fel raporturi de la suzeran la vasal, ci este doar un gest de *captatio benevolensis* (sic! – n.n. O.I.)³¹ – vom reveni asupra acestui aspect într-o altă notă de lectură – nu cumva poziția istoricilor ori a numeroșilor amatori heraldiști este un reflex al unei anumite mentalități care nu are ce căuta în istorie?»³².

Am parcurs cu luare aminte stufosul conținut al acestei note și urmează ca, pe marginea lui, să prezentăm observațiile ce ni se par a se impune, rând pe rând.

1. Dacă prin sintagma „primii Basarabi” R. Ocheșeanu înțelege să desemneze, cum este logic, succesiunea următorilor voievozi ai Țării Românești: Basarab I (1310–1352), Nicolae Alexandru (1352–1364) și Vlaicu Vodă (1364– circa 1377), atunci nici unul dintre ei nu ar fi putut obține de la regii arpadieni, prin concesiune, dreptul de a avea o stemă proprie, deoarece ultimul rege arpadian al Ungariei, Andrei al III-lea (1290–1301) s-a stins din viață cu câțiva ani înainte de urcarea pe tronul Țării Românești a lui Basarab I. Lansându-și originala ipoteză, R. Ocheșeanu ne dezvăluie în realitate doar o gravă necunoaștere a unor date elementare din istoria medievală a României.

Dacă în șirul „primilor Basarabi” R. Ocheșeanu include și pe voievodul Tihomir (1290–1310), tatăl lui Basarab I și contemporan, până în 1301, cu Andrei al III-lea, nici în acest caz noua sa incursiune în domeniul heraldicii nu are mai mult temeii, fiind îndeobște cunoscut că, până la domnia regelui Carol Robert de Anjou (1308–1342), singurul însemn heraldic, creat și de uz curent pe teritoriul Ungariei, era stema dinastiei arpadiene.

Ca atare, această stemă, îndeplinind exclusiv funcția de însemn de stat, nu a făcut niciodată obiectul unei concesiuni de tip feudal acordată până la 1301 vreunui vasal al unui rege arpadian, cum crede R. Ocheșeanu, în totală necunoaștință de cauză.

2. De fapt, invocând semnificația figurinelor de email din așa-zisa coroană a sfântului Ștefan ca argument în favoarea preeminenței imaginii lui Iisus Cristos asupra efigiei emitentului unei monete, R. Ocheșeanu inventează prilejul de a aduce în discuție, în nota reprodușă mai sus, părerile exprimate de semnatarii acestor rânduri cu privire la originea stemei Țării Românești. În realitate, iată despre ce este vorba:

În anii 1963–1964 am selectat și organizat materialul divers – numismatic, arheologic și istoric – care a servit la turnarea a două filme documentare, realizate de Studioul „Alexandru Sahia” și având ca temă istoria monetei în România, în două părți: *Comoara* (1963)³³ și *Povestea leului* (1964)³⁴. În acest scop, împreună cu echipa de filmare, am întreprins două largi prospectări, în numeroase muzee și biblioteci din București și din țară. Printre alte materiale de un deosebit interes la care am avut acces, pentru prima dată, cu acest prilej, s-au numărat și butonii ce împodobesc veșmântul purtat de Vlaicu Vodă, voievodul înmormântat în Biserica Domnească din Curtea de Argeș³⁵. Confecționați din argint, acești butoni prezintă pe fața exterioară un scut despicat, în primul câmp fasciat cu opt piese, alternând aur și verde, în al doilea plin cu aur³⁶, scut absolut identic, ca partițiune și mobile heraldice, cu cel ce figurează pe aversul unor monete emise de Vlaicu Vodă³⁷. Comparând stema de pe butonii lui Vlaicu Vodă cu cea a regatului Ungariei din ultimele secole ale dinastiei arpadiene – scut fasciat cu opt piese, alternând argint și roșu³⁸ sau roșu și argint³⁹ –, oricine își poate da seama foarte ușor de faptul că între cele două însemne heraldice nu există nici o legătură de tip feudal, date fiind deosebirile esențiale dintre ele, atât de evidente: aur în loc de argint, verde în loc de roșu. Această concluzie a fost întărită când, în 1964, am putut consulta, la Biblioteca „Astra” din Arad, o lucrare fundamentală a heraldicii maghiare⁴⁰, din care am reținut următoarele date, extrem de importante: normele heraldice au fost

introduse efectiv și au devenit funcționale în regatul Ungariei abia după întronarea lui Carol Robert de Anjou; același rege conferă în 1327 pentru prima dată unui nobil dreptul de a purta un coif cu o emblemă specifică în creștet, gestul regal fiind repetat în 1332 și 1336, bineînțeles cu alți beneficiari; în 1369, regele Ludovic I de Anjou acordă pentru prima oară o stemă cu scut heraldic, dar nu unei persoane fizice, ci unui oraș, și anume orașului Cassovia, azi Košice, în Slovacia; în sfârșit, abia în 1398, regele Sigismund I de Luxemburg conferă pentru prima dată unui nobil dreptul de a purta un blazon complet, compus din scut, coif și emblema specifică fixată în vârful coifului⁴¹.

Pe temeiul acestei documentări și tratând astfel problema constituirii stemei Țării Românești într-un larg context istoric și heraldic, am elaborat atunci următoarea construcție ipotetică, dar foarte plauzibilă:

- probabil că, în anii 1326–1330, Basarab I a primit de la Carol Robert dreptul de a purta un coif cu o emblemă specifică în creștet; această emblemă era cu siguranță o acvilă, adoptată imediat de voievodul român ca însemn heraldic al sigiliului său⁴², menținută ulterior cu aceleași funcții de către urmașii săi și devenită astfel stema tradițională de stat a Țării Românești⁴³;
- din 1359, după înființarea Mitropoliei Țării Românești la Curtea de Argeș, această acvilă va fi reprezentată sub o ipostază specifică, și anume ținând capul întors și apucând cu ciocul o cruce (*aquila valachica*), așa cum apare începând cu monetele și sigiliul lui Vlaicu Vodă.
- emițând în 1365 primele monete proprii ale Țării Românești⁴⁴, Vlaicu Vodă le marchează cu o stemă completă, alcătuită din scut heraldic, coif și emblema din vârful lui; această stemă este reprezentată și distribuită după cum urmează: pe avers, scut despicat, în primul câmp fasciat cu patru piese, fasciile 1 și 3 hașurate, în al doilea semiluna senestra (cu coarnele spre dreapta privitorului), iar deasupra scutului o cruce cu brațele egale, asemănătoare celei de Malta; pe revers, coif închis în profil spre dreapta (stânga privitorului), cu cruce pe partea inferioară, în creștet acvila cu aripile închise, ținând capul întors spre dreapta (stânga privitorului) și apucând cu ciocul o cruce cu brațele egale⁴⁵;
- pe monetele emise de Vlaicu Vodă începând din anul 1368, acestei steme i se aduc unele modificări, astfel: pe avers, scut despicat, în primul câmp fasciat cu opt piese, în al doilea plin (fără mobile heraldice), iar pe revers, coiful și acvila ca mai sus, dar dirijate în sens invers în raport cu reprezentarea lor pe reversul monetelor emise în 1365: spre stânga (și nu spre dreapta) privitorului, iar acvila cu capul întors spre dreapta (și nu spre stânga) privitorului⁴⁶. Am arătat că scutul care intră în componența stemei din 1368 este reprodus și pe butonii lui Vlaicu Vodă, aici cu indicarea metalului și a smaltului: scut despicat, în primul câmp fasciat cu opt piese, alternând 1, 3, 5 și 7 de aur, 2, 4, 6 și 8 de smalt verde, în al doilea plin cu aur.

Comparând cele două reprezentări succesive, din 1365 și 1368, ale scutului din stema lui Vlaicu Vodă cu stema din aceeași vreme a regatului Ungariei, deosebirile dintre ele ne apar numaidcât ca evidente și esențiale. Am văzut că în *Cronica pictată de la Viena* această stemă avea, la 1358, următoarea reprezentare:

scut despăcat, în primul câmp fasciat cu opt piese, alternând 1, 3, 5 și 7 de smalt roșu, 2, 4, 6 și 8 de argint, în al doilea de smalt albastru presărat cu flori de crin de aur. Nu există nici cea mai mică analogie între această stemă și stema creată de Vlaicu Vodă în 1365. Pe de altă parte, asemănarea dintre primul câmp al scutului angevin din 1358 și primul câmp al scutului adoptat în 1368 este numai aparentă, în ambele cazuri fiind vorba doar de un câmp fasciat cu opt piese, în realitate metalele și smalturile heraldice fiind complet diferite. Un argument simplu, de bun simț, ne convinge că nici de data aceasta nu avem de-a face cu o concedare a acestui însemn heraldic de la suzeran la vasalul său, în temeiul unor raporturi feudale de acest tip ce ar fi existat la 1368 între regele Ungariei și voievodul Țării Românești, deoarece în acest caz, potrivit normelor heraldice, vasalul nu putea înlocui argintul din stema suzeranului cu aur, metal mai prețios decât argintul, în stema ce i-ar fi fost concedată de suzeranul său. De aici putem desprinde o concluzie ce se impune de la sine: instituirea primei steme dinastice a Țării Românești, în ambele ei variante din 1365 și 1368, a fost un act unilateral de voință politică, asumat de către Vlaicu Vodă, fără nici o legătură cu vechile raporturi feudale dintre voievozii de la Argeș și regele Ungariei. Asumându-și, în 1365, dreptul regalian de a bate monetă, Vlaicu Vodă își creează concomitent o stemă proprie, ambele inițiative desăvârșind astfel statutul de suzeran independent, câștigat în 1330 de Basarab I⁴⁷.

Argumentele și concluziile creionate mai sus au fost prezentate de-a lungul timpului în mai multe rânduri, formulate mai concis sau mai amplu, prima dată în 1964, în filmul documentar *Povestea leului*⁴⁸, apoi, începând din 1971 în mai multe comunicări⁴⁹ și într-un articol publicat în 1971, în *Magazin istoric*⁵⁰, completat ulterior cu o notă apărută în 1982 în *Revista arhivelor*⁵¹.

Ignorând complet contextul istoric prezentat mai sus, R. Ocheșeanu, autor bine cunoscut pentru cercetările sale având ca obiect monete și ponduri greco-romane și bizantine descoperite în Dobrogea, se aventurează de data aceasta într-un domeniu pentru el absolut necunoscut și expediază într-o notă de subsol tratarea unei probleme heraldice de mare importanță: originile primei steme dinastice a Țării Românești. Am văzut în ce constă originala ipoteză pe care o lansează acum autorul citat: această stemă ar fi fost concedată primilor Basarabi de către regii arpadieni, într-un gest de *captatio benevolentiae*! Nu se aduce nici un argument în sprijinul acestei susțineri, autorul promițând că va reveni asupra acestui subiect într-o viitoare notă de lectură. Nu știm dacă R. Ocheșeanu a mai avut răgazul să redacteze promisa notă de lectură (chiar și calificarea pe care o dă contribuției sale trezește suspiciuni cu privire la adevărata motivație a unui asemenea demers); dar dacă, împotriva evidenței izvoarelor invocate mai sus, a continuat să susțină ideea creării stemei dinastice a lui Vlaicu Vodă printr-un act de concedare feudală, de la suzeran la vasal, vom constata că R. Ocheșeanu și-a irosit timpul și eforturile⁵², punând în discuție o falsă problemă.

III. Oricine citește noua contribuție numismatică a lui R. Ocheșeanu rămâne cu siguranță neplăcut surprins de tonul adesea insolent al acestui articol. Aprecierile critice la adresa unor păreri exprimate anterior de semnatarul prezentei note ies într-adevăr din cadrul obișnuit al unei polemici științifice și își găsesc locul mai degrabă într-un pamflet gazetăresc. Culmea este că aceste critici, după cum am arătat aici, nu sunt sprijinite de o fundamentare reală și ca atare, prin efectul de bumerang, reușesc doar să descalifice pe autorul lor⁵³.

* Comitetul de redacție a propus autorului, într-o primă fază, retragerea articolelor, și mai apoi o ameliorare a textului, ținând seama de faptul că cel recenzat a decedat între timp și dialogul nu se mai justifică. Autorul a refuzat de fiecare dată, uzând de dreptul la replică, asumându-și toată răspunderea în ceea ce privește forma și conținutul articolului.

Fiind vorba de probleme importante ale istoriografiei românești și de faptul că, de la intervențiile lui R. Ocheșeanu, publicația noastră nu a mai apărut, Comitetul de redacție consideră că, în aceste condiții, materialul se poate publica în forma actuală.

¹ R. Ocheșeanu, BSNR, 88–89 (1994–1995), 1998, p. 109–114.

² Idem, BSNR, 86–87 (1992–1993), 1996, p. 139–142.

³ Oct. O. Iliescu, *Oltenia*, 2, 1941, p. 121–124.

⁴ Oct. Iliescu, BSNR, 88–89 (1994–1995), 1998, p. 107–108.

⁵ R. Ocheșeanu, *op.cit. supra*, nota 1, p. 110–112.

⁶ C. Moisil, BSNR, 10, 1913, p. 53; idem, CNA, 2, 1921–1922, p. 26; idem, AIN, 3, 1924–1925, p. 146; Oct. Iliescu, *Moneda în România 491–1864*, București, 1970, p. 20; G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Opreșcu, *Monede și bancnote românești*, București, 1977, p. 25.

⁷ R. Ocheșeanu, *op.cit.*, p. 113, nota 5.

⁸ „Regele celor ce domnesc”. Sintagma *Rex regnantium*, transpusă în limba greacă, figurează ca legendă pe reversul monetelor anonime de bronz (*folles*) emise între anii 969–1030 și care prezintă constant pe avers bustul lui Iisus Cristos.

⁹ Spre exemplu D.M. Metcalf, SCN, 6, 1975, p. 127–138.

¹⁰ R. Ocheșeanu, *op.cit.*, p. 112.

¹¹ *Ibidem*, p. 109–112.

¹² Oct. Iliescu, SCN, 6, 1975, p. 239–242 și 1 pl.

¹³ *Evangelia Sfântului Apostol Matei*.

¹⁴ Cécile Morrisson, SCN, 11 (1995), 1997, p. 191–194.

¹⁵ *Ibidem*, p. 239, nota 1.

¹⁶ *Ibidem*, p. 239–241.

¹⁷ R. Ocheșeanu, *op.cit.*, p. 111 și 113, nota 2.

¹⁸ Cu privire la cronologia acestei emisiuni monetare și pentru interpretarea adoptării bustului lui Iisus Cristos ca tip de revers, vezi Oct. Iliescu, *Moneda în România ...*, p. 18; idem, RRH, 25, 1986, p. 35–44; idem, CCDJ, 5–7, 1986–1989, p. 179–188.

¹⁹ Unicul exemplar cunoscut până astăzi a fost descoperit în 1968 la Târgșoru Vechi (jud. Prahova), vezi Oct. Iliescu, BSNR, 77–79 (1983–1985), 1986, p. 269–278

²⁰ De fapt, potrivit canoanelor bizantine, această imagine îl reprezintă pe Iisus Cristos ca învățător, explicație ce ne-a fost comunicată în 1959 de către I.D. Ștefănescu, singurul profesor de rit ortodox care a deținut, timp de câteva decenii, o catedră la Universitatea Catolică de la Louvain (Belgia), cu aprobare expresă de la Vatican.

²¹ Despre sistemul monetar al Țării Românești în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân, vezi C. Moisil, BSNR, 10, 1913, p. 38–45; idem, AIN, 3, 1924–1925, p. 143–145; Oct. Iliescu, la C.C. Kirîțescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, I, București, 1964, p. 86 și ediția a 2-a, București, 1997, p. 72 și 81.

²² Acvilă și nu corb, cum prezintă această pasăre heraldică R. Ocheșeanu, BSNR, 86–87 (1992–1993), 1996, p. 139. Autorul citat nu știe că, în heraldica evului mediu, corbul apare abia după întronarea lui Matias Corvin (1458–1490) ca rege al Ungariei, această pasăre reprezentând blazonul Corvineștilor. Acvila din stema Țării Românești se va transforma în corb, pe sigiliul domnesc, abia după domnia lui Neagoe Basarab (1512–1521), sub influența și prin mijlocirea tiparului de carte. Sunt cunoștințe elementare, ignorate însă complet de R. Ocheșeanu.

²³ Este stema completă, constituită din scut, coif și acvilă (prima stemă dinastică a Țării Românești, reprodusă pe reversul ducaților emiși de voievozii Radu I, Mircea cel Bătrân, Mircea cel Bătrân și Mihail I asociați, Mihail I și Dan al II-lea).

²⁴ Acest tip de efigie a fost descris pentru prima dată de Oct. Iliescu, RRH, 35, 1986, p. 36–37.

²⁵ Două exemplare din colecția Muzeului Național Maghiar din Budapesta, publicate (incomplet) de Constanța Știrbu, Paraschiva Stancu, în vol. colectiv *Marele Mircea Voievod*, București, 1987, p. 103.

²⁶ Oct. Iliescu, *Moneda în România ...*, p. 21; G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Oprescu, *op.cit.*, p. 28–29.

²⁷ Oct. Iliescu, *op.cit.*, p. 21–22; G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Oprescu, *op.cit.*, p. 29.

²⁸ Vezi mai sus, nota 7.

²⁹ R. Ocheșeanu, BSNR, 88–89 (1994–1995), 1998, p. 110.

³⁰ *Ibidem*, p. 113, nota 5.

³¹ Corect *captatio benevolentiae*, în românește: câștigarea bunăvoinței. *Benevolensis* nu există în limba latină; dacă autorul s-a gândit la genitivul lui *benevolens*, binevoitor, acesta sună: *benevolentis* și nu *benevolensis*, dar în acest caz *captatio benevolentis* nu are nici un sens. Nu este singura dată când R. Ocheșeanu redă greșit citate din limba latină: într-un alt articol de numismatică medievală românească, publicat recent de același autor, vom întâlni: *Quid prodest ?* (corect: *Cui prodest ?*, cui folosește ?) și *horresco refens* (corect: *horresco referens*, mă îngrozesc relatând). R. Ocheșeanu, SCN, 12 (1997), 1998, p. 194 respectiv 198 (acest articol va face obiectul unui comentariu critic, pe care îl vom publica în SCN, 13).

³² R. Ocheșeanu, *loc.cit.* mai sus, în nota 30.

³³ Scenariu și regia: P. Sirin; imaginea: L. Nițu; consultanți științifici principali: Oct. Iliescu și B. Mitrea. Acest film a fost prezentat în premieră la 16 ianuarie 1964, la Sala Sindicatului Academiei R.P.R.; ulterior, a obținut premiul pentru cel mai bun film educativ la Festivalul Internațional al Filmului experimental și documentar, organizat la Cordoba (Argentina) la 17 august 1964; vezi informația *Premiul pentru cel mai bun film educativ, în România liberă*, 21, nr. 7170, miercuri, 19 august 1964, p. 5.

³⁴ Scenariu și regia: P. Sirin; imaginea: L. Nițu; consultanți științifici principali: Oct. Iliescu și Corina Nicolescu. A fost prezentat în premieră la 13 decembrie 1964, la Televiziunea Română.

³⁵ Considerat inițial ca fiind Radu I, voievodul înmormântat în Biserica Domnească din Curtea de Argeș a fost identificat în ultima vreme cu Vlaicu Vodă: N. Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200–1400). Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984, p. 40.

³⁶ Acești butoni (nasturi) au fost publicați mai întâi de V. Drăghiceanu, BCMI, 10–16, 1917–1923, p. 98.

³⁷ Acest scut apare pe aversul ducăților de tip comun, cu legenda M LADIZLAI WAIWODE (av.) și TRANSALPINI (rv.): Oct. Iliescu, *Moneda în România ...*, p. 17; G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Oprescu, *op.cit.*, p. 9, tipul III.

³⁸ Stema Ungariei arpadiene la 1290, potrivit Armorialului Wijnbergen.

³⁹ Primul câmp, reprezentând Ungaria arpadiană, al scutului reprodus în *Cronica pictată de la Viena*, la 1358; al doilea câmp al acestui scut despicat este de azur (albastru), presărat cu flori de crin de aur și constituie stema dinastiei angevine (*Chronicum pictum Vindobonense*, manuscris cu miniaturi, păstrat azi la Muzeul Național Maghiar din Budapesta – Biblioteca Centrală Széchenyi).

⁴⁰ L. Fejérpataky, *Monumenta Hungariae heraldica*, I–II, Budapesta, 1901–1902.

⁴¹ *Ibidem*, II, p. 8–12.

⁴² Este cert că un asemenea sigiliu a fost folosit de Basarab I pentru a întări scrisoarea sa, adresată lui Carol Robert la începutul campaniei din 1330; primirea acestei scrisori și reacția regelui angevin la primirea ei sunt relatate pe larg în *Cronica pictată de la Viena*, scena respectivă fiind ilustrată de o binecunoscută miniatură.

⁴³ Evoluția stemei Țării Românești la D. Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 43–81.

⁴⁴ Oct. Iliescu, *Moneda în România ...*, p. 14; idem, BSNR, 41–65 (1948–1972), 1974, p. 83–89.

⁴⁵ Oct. Iliescu, *Moneda în România ...*, p. 16–17; G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Oprescu, *op.cit.*, p. 8.

⁴⁶ Oct. Iliescu, *Moneda în România ...*, p. 17; G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Oprescu, *op.cit.*, p. 9.

⁴⁷ Raportul de vasalitate, existent până la 1330 între Țara Românească și regatul Ungariei și constând, printre altele, din obligația voievodului de la Argeș de a plăti regelui aneving un tribut anual (*census*), a fost rupt în același an prin victoria obținută la Posada de Basarab I împotriva lui Carol Robert (cf. Oct. Iliescu, SMIM, 5, 1962, p. 133–150), dar a fost restabilit în 1344, când voievodul Nicolae Alexandru, ca asociat la domnie al lui Basarab I, s-a întâlnit, la Brașov, cu Ludovic I și a acceptat să plătească din nou regelui Ungariei un tribut anual (Oct. Iliescu, RevIst, 3, 1992, p. 929–935). Ca urmare a conflictului izbucnit în 1365 între Ungaria și Țara Românească, este rândul lui Vlaicu Vodă să rupă acest raport de vasalitate, dar de data aceasta, după cum am arătat, voievodul român își asumă prerogativele unui suveran pe deplin independent: 1. își asumă dreptul de a avea o stemă dinastică proprie, complet diferită de stema regatului Ungariei din acea vreme; 2. își asumă dreptul regal de a bate monetă proprie, în cadrul unui sistem monetar bine organizat. După ce în 1368 și apoi în 1369, Vlaicu Vodă reînnoadă bunele relații cu Ludovic I, voievodul Țării Românești își păstrează absolut intacte prerogativele asumate în 1365, pe care le preiau apoi, fără nici o știrbire, urmașii săi, care au uzat de dreptul de a bate monetă proprie în mod continuu până la 1420 și, intermitent, până la 1481. Pe deasupra, oricare au fost vicisitudinile relațiilor politice dintre Țara Românească și Ungaria după 1365, nici un izvor istoric nu va mai consemna obligația vreunui voievod al Țării Românești de a plăti tribut unui rege al Ungariei. De aici se poate desprinde o singură concluzie, firească și fermă: prin măsurile de drept public adoptate în 1365, Vlaicu Vodă realizează independența deplină și definitivă a Țării Românești, în raporturile ei cu regatul Ungariei. Necunoscând acest curs al istoriei noastre, în nota reprodușă *in extenso* mai sus, R. Ocheșeanu își permite să sancționeze cu un (*sic!*) absolut nejustificat această concluzie la care am ajuns, în deplină cunoștință de cauză, încă din 1970.

⁴⁸ Vezi mai sus, nota 34.

⁴⁹ Comunicări prezentate succesiv la ședințele Societății Numismatice Române din 31 ianuarie 1971, 26 mai 1985, 28 mai 1995 și 27 septembrie 1998, la ședința Institutului de Istoria Artei, din 8 februarie 1971, și la Sesiunea anuală a Muzeului Național de Istorie a României, la 27 noiembrie 1998.

⁵⁰ Oct. Iliescu, MagIst, 5, 1971, nr. 3 (40), p. 27–32. Textul original, predat la tipar, a apărut cu amputări masive, operate de cenzura ideologică a acestei publicații.

⁵¹ Idem, RevArh, 59/44, 1982, p. 280–282.

⁵² A decedat în vara anului 1998.

⁵³ Ca vechi colaborator – din 1942 – al publicațiilor Societății Numismatice Române, atât ca autor, cât și îndeplinind în mod permanent atribuții redacționale, ca inițiator, alături de G. Buzdugan, al noii serii a acestui *Buletin* și ca redactor responsabil al aceluiași *Buletin*, îmi exprim totală nedumerire generată de trimiterea spre publicare a acestui articol al lui R. Ocheșeanu fără un aviz prealabil al semnatarului acestor rânduri. Cel puțin în calitate de redactor responsabil al *Buletinului*, aveam nu numai dreptul, ci și datoria de a cunoaște măcar sumarul unui volum trimis la tipar. Fără a fi avut pretenția de a exercita în această calitate un drept de cenzură – ceea ce nu am făcut nici până în 1989 –, aș fi avut posibilitatea ca, luând cunoștință de articolul incriminat, să semnaliez autorului gravele lacune de documentare și erori de interpretare întâlnite în text. Sunt încredințat că în aceste condiții observațiile formulate în nota de față nu ar mai fi avut obiect.

FAUX PROBLÈMES DE NUMISMATIQUE MÉDIÉVALE ROUMAINE

RÉSUMÉ

Dans cette note, l'auteur présente ses observations critiques en marge d'un article récemment publié par R. Ocheșeanu dans BSNR, 88–89 (1994–1995), 1998, p. 109–114, où ce dernier, en s'occupant d'une émission monétaire bien connue du voïvode de Valachie Mircea l'Ancien (1386–1418), aux types: effigie de l'émetteur/buste de Jésus Christ, croit pouvoir imposer la thèse selon laquelle l'on

devrait considérer l'image du Christ comme droit et l'effigie de Mircea l'Ancien comme revers des monnaies en question. L'auteur de la présente note évoque les arguments divers qui s'opposent à cette thèse et estime qu'elle ne représente qu'un faux problème de numismatique médiévale roumaine.

Dans une note de l'article déjà cité, R. Ocheșeanu attaque un problème tout à fait étranger à l'objet de sa contribution, à savoir l'origine des armes dynastiques adoptées par les voïvodes de Valachie au XIVe siècle. En ignorant complètement le cadre historique du problème, R. Ocheșeanu se hasarde à avancer l'hypothèse selon laquelle l'écu composant ces armes aurait probablement fait l'objet d'une concession féodale, accordée par les dernières rois arpadiens de Hongrie, comme suzerains, aux premiers voïvodes Basarab de Valachie, comme vassaux. Mais il faut observer en premier lieu que cette hypothèse se réduit en réalité à un évident anachronisme, car le voïvode Basarab Ier (1310–1352), fondateur de la dynastie communément appelée de ce nom, monta sur le trône de Valachie dix ans après la mort du dernier roi arpadien de Hongrie, André III (1290–1301); d'autre part, il est notoire que l'institution héraldique a été introduite en Hongrie à peine sous le règne du roi Charles Robert d'Anjou (1308–1342). En outre, l'auteur de la présente note rappelle que dès 1363, sur la base d'une large éventail de sources historiques, il a montré qu'en 1365, le prince de Valachie Vlaïcou Voda (1364–c. 1377), rompant le rapport de vassalité qui le liait à la couronne de Hongrie et se comportant par la suite comme souverain d'un État Indépendant, assumait en même temps le droit d'adopter des armes dynastiques propres et le droit régalien de battre monnaie, marquée de ses armes. Dans ce contexte, revenir à la thèse d'une prétendue concession féodale des armes en question équivaut en réalité à remettre inutilement en discussion un autre faux problème.